

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЗМІСТ

Зміст.....	2
Анотація.....	3
Огляд ситуації з дотриманням стандартів академічної доброчесності (academic integrity) в Україні.....	5
Інструменти забезпечення академічної доброчесності.....	16
Рекомендації щодо впровадження стандартів академічної доброчесності в Україні.....	26
Подяки та співпраця.....	33
Джерела та посилання.....	33

Цей документ розроблено командою експертів урядово-громадської ініціативи «Разом проти корупції»: Іриною Єгорченко, Михайлом Серебряковим (контакти: sabminanticor@gmail.com).

Аналітичну записку підготовлено станом на 30 вересня 2018 року.

Цей документ став можливим завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках проекту «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!». Окремі думки, висловлені під час заходу та у матеріалах, є відповідальністю організаторів і не обов'язково відображають погляди Агентства USAID або Уряду США.

Проект «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!» — п'ятирічна ініціатива USAID, яка має на меті допомогти Україні у зменшенні рівня корупції та підвищенні підзвітності та прозорості управління. Проект спрямований на розширення повноважень ключових урядових інституцій у боротьбі з корупцією, побудові громадської підтримки та участі в антикорупційних зусиллях та зменшенні толерантності громадян до корупції.

АНОТАЦІЯ

У розвинених країнах академічна доброчесність визначається як критично важлива для забезпечення довіри до наукових результатів та до підтвердження результатів освіти випускників навчальних закладів. В світі можна спостерігати три типи реакцій на проблему академічної недоброчесності. Це:

- 1) повне замовчування проблеми та декларування її відсутності;
- 2) теоретичні розмови про академічну доброчесність на фоні замовчування та відмови розбирати конкретні випадки, аж до оголошення викриттів академічної недоброчесності порушенням "академічної етики";
- 3) відкрите та доброчесне ставлення до проблеми, моніторинг та розгляд виявлених випадків недоброчесності та розробка заходів для попередження академічної недоброчесності.

Увага до проблематики академічної доброчесності виникла в Україні, з одного боку, з декларованого бажання долучитись до світових та європейських стандартів, а з іншого – внаслідок публічного викриття численних прикладів академічної недоброчесності (в основному, це були випадки академічного плагіату).

Поки що в Україні має місце реакція на проблему академічної недоброчесності в основному за типом 2 – тобто проголошуються декларації, вносяться положення до законів та нормативних документів щодо вимог дотримання принципів академічної доброчесності. Проте, реальне забезпечення академічної доброчесності в науці та освіті далеко не завжди здійснюється: значна кількість виявлених випадків недоброчесності не розглядаються; органи виконавчої влади, відповідальні за державний нагляд в галузі освіти, йдуть на порушення власних нормативних документів для збереження статусу осіб, які порушили стандарти академічної доброчесності, в свідомості учнів та студентів панує думка про прийнятність списування та академічного плагіату (див. результати дослідження [11.1]).

Політика толерантності до академічної недоброчесності, особливо щодо посадових осіб та членів їхньої сімей, та вибраних "наукових спільнот", які мають значний адміністративний та політичний вплив, існує одночасно з формальним застосуванням "перевірки на плагіат" для студентів та здобувачів наукових ступенів, яке може мати значні ризики несправедливих звинувачень та корупції. Додаткову проблему становить недовіра репутаційних механізмів впливу на порушників стандартів академічної доброчесності.

Метою аналізу є виявлення можливих корупційних ризиків та підготовка рекомендацій щодо їх мінімізації та щодо підтримки стандартів академічної доброчесності в освітній та науковій системі України для:

- державних органів,
- наукових та освітніх установ та
- учасників дослідницького та освітнього процесу

з подальшим внесенням змін до стратегічних документів та нормативно-правових актів, що регламентують дотримання стандартів академічної доброчесності та порядок дій, у разі їх порушення.

Стратегічні документи та політики в галузі забезпечення якості вищої освіти, розвитку науки та інновацій, мають передбачати перехід до відкритих та прозорих процедур забезпечення дотримання стандартів академічної доброчесності та академічної етики, яке має включати моніторинг та дотримання процедур розгляду конкретних порушень, без приховування таких порушень, а також покарання практики академічної недоброчесності.

1. Ставлення до проблематики академічної доброчесності в Україні на різних рівнях управління та в різних спільнотах

В умовах практично відсутнього фінансування наукових досліджень в Україні є дещо відмінна мотивація для досліджень та освіти в галузі академічної доброчесності, ніж в світі – це потрібно науковцям і для підтримання особистої репутації всередині країни та на міжнародному рівні та дотримання прийнятих в світі правил, і для уникнення специфічних ризиків формальних недоброчесних підходів в Україні з боку органів атестації наукових кадрів та в процесі оцінки наукової діяльності.

На основі результатів розгляду окремих випадків академічної недоброчесності та роботи над нормативними документами можна зробити висновок, що більшість керівників ЦОБВ в галузі освіти та науки, та більшість керівників університетів зацікавлені виключно в імітації "академічної доброчесності", з можливістю "індульгенцій" для чиновників, політиків, та осіб, що належать до впливових мереж взаємних інтересів¹ в академічній системі. Це підтверджується практикою розгляду конкретних випадків академічної недоброчесності серед таких осіб (див. [6.3]), консенсусом академічної та політичної еліти щодо припустимості перебування на керівних посадах осіб, викритих як порушників стандартів академічної доброчесності (див. [6.2]), багаторічним блокуванням запуску роботи Національного агентства забезпечення якості вищої освіти в хоча б відносно незалежному від МОН та інших органів форматі, та наступне його перетворення у повністю залежний орган (див. остаточну діючу редакцію Закону України "Про освіту", якою було внесено зміни до раніше діючих положень Закону України "Про вищу освіту"), спробу позбавлення Національного фонду досліджень функції головного розпорядника коштів у порушення статті 49 Закону України "Про науку та науково-технічну діяльність", та його узалежнення від МОН, що породжує конфлікт інтересів, якого намагались уникнути розробники Закону України "Про науку та науково-технічну діяльність", на додаток до загального нехтування керівниками корупційними ризиками, конфліктами інтересів.

Продовжуються також численні намагання редагувати та змінювати нормативні документи в напрямку підвищення комфорту для порушників стандартів академічної доброчесності (спроби запровадження гарантовано неправдивих "довідок про відсутність плагіату", використання таких довідок у якості заперечення обґрунтованих порівняльними таблицями звинувачень в плагіаті, спроби запровадження строку давності розгляду порушень академічної доброчесності).

Цікаво, що керівники освітньої системи іноді звинувачують саме викривачів та громадськість у гальмуванні впровадження інституцій та документів для боротьби з плагіатом (див., наприклад, [13.2]).

На нашу думку, якісь серйозні зміни на цьому рівні неможливі до повної ротації керівників у сфері забезпечення академічної доброчесності в органах влади та закладах освіти, зміни принципів добору керівників університетів. Проте, навіть в існуючих умовах варто боротись проти спроб створення простору індульгенцій для впливових порушників

¹ Термін "мережі взаємних інтересів" є більш "політкоректним" еквівалентом терміну "токсичні мережі". Про це поняття автори звіту дізнались від С. Благодетелевої-Вовк, яка досліджувала такі мережі в українській освітній та науковій системі, в тому числі таке дослідження проводилось і шляхом побудови схем зв'язків та переплетення інтересів в конкретних мережах.

стандартів академічної доброчесності, та намагались міняти ситуацію для студентів та молодих дослідників шляхом зміни умов їхнього навчання та роботи, та відповідної освіти.

Ставлення до проблеми академічної недоброчесності серед вчителів та викладачів сильно залежить від особистості, етичних принципів та цінностей особистості, наукового та освітнього рівня. Доцільно було б провести дослідження факторів, які впливають на сприйняття та практики дотримання стандартів академічної доброчесності серед вчителів та викладачів. Багато з них перебувають під впливом так званого "стокгольмського синдрому" з впевненістю неможливості зміни ситуації та співпраці з керівництвом, яке часто вимагає порушення стандартів академічної доброчесності з метою "збереження контингенту студентів", імітації виконання ліцензійних та акредитаційних вимог – викладач ставиться перед дилемою "порушуй або втратиш роботу" (див.[9.8]).

Звичайна практика неадекватного оцінювання під загрозою втрати роботи (виставлення позитивних оцінок студентам, які не можуть та/або не хочуть вчитись) призводить до зміщення внутрішніх цінностей та стандартів особи – такі викладачі не будуть враховувати необхідності дотримання наукових стандартів і в науковій роботі, сприймаючи публікацію статей не як результат наукової роботи, а як формальне виконання вимог працедавця. Тут недоброчесність освітнього процесу має взаємний вплив на недоброчесність наукового процесу – деградація в одній з сфер призводить до деградації іншої і навпаки; спостерігається взаємопідсилювальний ефект практик недоброчесності, який надзвичайно складно переламати.

Додатковими факторами, які стимулюють деградацію цінностей та самовиправдання недоброчесності, є низька зарплата, відсутність належних ресурсів для наукової роботи та викладання, негативний приклад безкарності недоброчесних колег та керівників. Імітатори та плагіатори свідомо та підсвідомо сприймаються академічно недоброчесними керівниками як більш зручні, лояльні, психологічно комфортні. В академічній системі, як і в інших людських спільнотах, діє те саме намагання недоброчесних осіб забезпечити особисту лояльність, у тому числі, за рахунок зламу ціннісних систем підлеглих через примус до недоброчесності.

Формуються спільноти відкритих захисників недоброчесності – після низки викриттів (див. [6.4]) мали місце звернення та петиції до МОН з вимогами неврахування викриттів академічного плагіату, безумовного прийняття позитивних висновків спецрад щодо дисертацій, де був виявлений плагіат, якщо там є хоч якась "наукова новизна", яку відповідно може визначити тільки та ж толерантна до плагіату спецрада.

Проте, з аналізу постів в соціальних мережах очевидна наявність великої групи викладачів та науковців, для яких така ситуація не є комфортною, і які прагнуть до реального, а не імітаційного запровадження стандартів академічної доброчесності. Деякі з них йдуть з академічної системи або виїжджають за кордон саме внаслідок незадоволення примусом до недоброчесності та низькими етичними стандартами в системі – і тому поширення недоброчесності посилює відтік мізків.

В певній мірі керівництво виражає очікування спільноти, і більш прихильна до академічної доброчесності спільнота з відповідними цінностями не терпіла б недоброчесного керівництва. Маємо настільки ж взаємозалежну ситуацію в керівництві та спільноті, як і взаємне підсилення практик академічної недоброчесності в науковому та освітньому процесах. Необхідно враховувати також вкорінені традиції особистої лояльності в суспільстві та академічній системі та пріоритети лояльності над доброчесністю.

Ступінь сприйняття стандартів академічної доброчесності серед учнів та студентів залежить від особистої мотивації до здобуття знань, співвідношення мотивації отримання документів про освіту та оцінок на вимогу батьків та мотивації власної освітньої траєкторії, розуміння особистих перспектив у випадку успішного здобуття знань та компетентностей, незважаючи на часто демотивуючий вплив освітньої системи та суспільства.

Серед учнів та студентів, орієнтованих на міжнародну інтеграцію, навчання за кордоном, поширене амбівалентне ставлення до стандартів академічної доброчесності – розуміння необхідності їхнього дотримання в "тій" академічній системі, та повне нехтування ними під час перебування в українській освітній системі.

Зміна сприйняття стандартів академічної доброчесності в різних спільнотах є надзвичайно складним завданням навіть без врахування неявної політики сприяння академічній недоброчесності керівників в академічній системі є надзвичайно складним завданням – яке для початку потребує дослідження, моніторингу змін та широкого висвітлення цієї проблеми в засобах масової інформації. Суспільство має зрозуміти, що або ситуація мінятиметься в напрямку безумовного дотримання адекватних стандартів, або країна не має шансів на безпеку, медицину, освіту, технології та розвиток. Ці сфери неможливо буде забезпечити адекватними кадрами за рахунок залучення дорогих зарубіжних спеціалістів. Необхідна відповідна комунікаційна стратегія на основі відповідних досліджень та моніторингу.

Вимогу дотримання академічної доброчесності не можна зводити лише до системи атестації наукових кадрів чи просто перевірки дисертацій на плагіат – це складна проблема, корені якої виходять за рамки академічної системи, і яку має вирішувати суспільство в цілому.

Деякі новації Нової української школи (НУШ) є дуже корисними для побудови менталітету академічної доброчесності в учнів – це скасування оцінювання в молодших класах, що запобігатиме формуванню менталітету імітації навчання заради оцінки, стимулів для батьків виконувати домашню роботу за дитину, вимагати від вчителів "просто оцінку", запровадження неформальних розмов вчителя та учнів, прийоми групової роботи, які дають можливість реалізації групової взаємодії не за рахунок дозволу списувати чи видавати чужу роботу за свою. Було б бажано доповнити ці новації для молодших класів також процедурами забезпечення академічної доброчесності в середніх та старших класах, вихованням в учнях поваги до своєї власної творчої роботи та авторства інших.

В статті О. Ігнатенка [14.1] доводиться з точки зору теорії ігор доцільність існуючої тактика громадських активістів щодо запровадження дискурсу дотримання академічної доброчесності в умовах несприятливого середовища. Незважаючи на нібито відсутність явних результатів та продовження інституційного стимулювання недоброчесності, тактика "мстивих зябликів" в термінології О.Ігнатенка, тобто тактика наполегливого оприлюднення та максимального розголосу випадків академічної недоброчесності виявляється найбільш успішною в таких умовах.

2. Взаємодія з міжнародним дискурсом щодо проблем академічної доброчесності

Вимоги дотримання стандартів академічної доброчесності містяться у численних міжнародних документах, серед яких є, наприклад, Європейська хартія дослідників, яка визначає вимоги до діяльності дослідників. Впровадження цієї Хартії було рекомендоване листом МОН [2.2]. Цей документ містить розділ "Етичні принципи", який визначає, що науковці мають дотримуватись загальноновизнаних етичних норм та фундаментальних етичних принципів у їхніх дисциплінах, та широкі вимоги щодо правил здійснення наукових досліджень, які виходять за рамки лише недопущення академічного плагіату, зокрема, щодо професійної відповідальності за результати досліджень, взаємодії з суспільством.

На жаль, ми не маємо інформації про переклад та рекомендації щодо впровадження більш деталізованих документів (див. наприклад, [4]). Цікава також відсутність належної реакції на висновки звіту "Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017" [5.1],

тобто плану заходів для вирішення зазначених там проблем та широкого висвітлення поточної ситуації щодо цих проблем.

На жаль, процеси взаємодії української академічної системи та міжнародного дискурсу щодо академічної доброчесності також відчувають вплив взаємного негативного підсилення – позірне позитивне сприйняття міжнародною спільнотою імітації впровадження академічної доброчесності в Україні, та публічно позитивне підтримуюче ставлення до академічно недоброчесних керівників освіти сприймається цими керівниками як підтримка їхнього курсу на нехтування цінностями академічної доброчесності, на імітацію доброчесності, розвиток токсичних мереж в академічній спільноті та цькування викривачів. Зарубіжні університети, які декларують стандарти доброчесності, дозволяють собі партнерство з недоброчесними керівниками та закладами, де недоброчесність толерується та підтримується. Це створює ілюзію правильності курсу таких керівників на імітацію якості освіти та доброчесності, укріплює їхню особисту владу. Спроби говорити про цю проблему кваліфікуються, наприклад, як дії на користь країни-агресора, хоча насправді поширена та толерована недоброчесність і є дуже корисною для країни-агресора як шкідлива для національної безпеки та реальної підтримки країни на міжнародній арені (див. [13.1]).

Відзначимо поширене представлення “європейських стандартів в науці”, чи “європейських цінностей”² як застосування чисельних (наукометричних) показників для оцінювання науковців. Таке представлення фактично вводить в оману та стимулює імітацію науки шляхом неякісних публікацій з метою досягнення якихось показників, та врешті-решт академічну недоброчесність. Детальний аналіз європейських цінностей в українській фундаментальній науці наведений в монографії [9.1].

Ще один приклад некоректного розуміння “європейських цінностей в науці” – інформація про викриття плагіату та наступну відставку когось з європейських посадових осіб сприймається деякими українцями як приклад відсутності в європейських країнах академічної доброчесності та декларованих європейських цінностей. Ні, дотримання стандартів академічної доброчесності – це не 100% відсутність академічного плагіату, а адекватне реагування та адекватні санкції у разі виявлення такого плагіату. Тобто дотримання стандартів академічної доброчесності полягає в тому, європейські керівники не розповідають в такому випадку, що “втрутилась політика”, не звинувачують викривачів та політичних опонентів, а йдуть з посади.

Державні органи та університети декларують прихильність до дотримання стандартів академічної доброчесності, проте, в реальності вони часто обмежуються лише імітацією. Така імітація призводить до ще більшого поширення більш витончено прихованих практик недоброчесності, ніж до початку декларативного впровадження стандартів, на фоні більшого розуміння громадськості, що насправді відбувається, виховання в учнів та студентів цинізму, неправдивості та викривлених цінностей. Імітація може обдурити лише чиновників, які налаштовані на забезпечення імітації, та байдужих до реальної ситуації “партнерів”, зацікавлених лише в грошовій складовій стосунків.

В таких умовах будуть неминучі викриття та скандали, в тому числі на міжнародному рівні, і розуміння такого ризику поки що не є поширеним в академічній спільноті. Вже є випадки скандалів щодо плагіату в дисертаціях іноземних здобувачів (щодо яких навіть може створюватись враження, що вони не знають навіть російської мови, точно не знають

² В середині 2000х років існувала громадська організація “За європейські цінності в науці України”, яка пропагувала у якості способу запровадження європейських цінностей оцінювання з використанням імпакт-фактору журналів, в яких опубліковані статті науковця.

української, і “захищають” дисертації, написані хорошою українською мовою). Такі міжнародні скандали можуть мати негативний вплив на репутацію української науки та освіти в світі, особисто на випускників українських університетів, стимулювати виїзд молоді на навчання за кордон внаслідок бажання мати дипломи установ з високою репутацією. Ґрунт для ризиків щодо міжнародної репутації створюється також набором іноземців на медичні спеціальності в непрофільних закладах без досвіду медичної освіти та клінічної бази, якщо ці випускники через кілька років масово не пройдуть сертифікацію в своїх країнах. Преса вже писала про те, що деякі країни, які раніше направляли на навчання студентів, відмовились від визнання українських дипломів.

Такі репутаційні скандали можуть впливати, в тому числі, на довіру до результатів наукових досліджень та клінічних випробувань в Україні, практику прийняття статей для публікації у провідних наукових журналах, міжнародне співробітництво українських вчених навіть в зовсім інших галузях. Установам, які надають непідготовленим іноземцям освітні послуги низької якості, може здаватись, що така ситуація є прийнятною і може тривати вічно – проте, в якийсь момент ці ризики неминуче будуть реалізовані.

Результатами вкорінення практик академічної недоброчесності на фоні декларацій про доброчесність буде інтенсифікація відтоку мізків, тобто якісних молодих студентів та науковців, які хочуть якісної освіти та можливості наукової роботи, забезпеченої належними ресурсами, недовіра суспільства та політиків до науковців, зменшення фінансування освіти та науки, поширення в суспільстві псевдонауки, неякісної недоказової медицини, гальмування розвитку та деградація країни.

3. Аналіз популярних маніпуляцій для виправдання осіб, які демонструють академічну недоброчесність

Незважаючи на публічні декларації щодо протидії академічній недоброчесності, на відміну від європейської наукової та освітньої спільноти, в Україні є поширеним застосування низки маніпуляцій з метою збереження суспільної толерантності до академічної недоброчесності та виправдання окремих недоброчесних осіб.

1) Заяви про “відсутність плагіату”, “наклепи”, навіть у випадках наявності порівняльних таблиць та доказів більш ранніх публікацій. Необхідно чітко унормувати, зокрема, у Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) способи доведення наявності академічного плагіату та інших видів академічної недоброчесності.

2) Заяви про “політичний характер переслідувань”, “особисту упередженість” викривачів. Викриття політиків у плагіаті завжди має політичний характер, і посада державного службовця чи участь в політичній діяльності не мають бути індульгенцією для осіб, які практикують академічну недоброчесність. Є правдою, що досить часто (але далеко не завжди) звинувачення в академічній недоброчесності виникають в процесі політичної боротьби або внутрішніх конфліктів в наукових чи освітніх установах.

3) “Застосування стандартів академічної недоброчесності не призведе автоматично до розвитку науки та освіти” – так, це дійсно автоматично не призведе до розвитку науки та освіти, проте, є необхідною умовою такого розвитку. Навпаки, продовження толерування недоброчесності є гарантією занепаду науки та освіти в країні.

4) Заклики до пошуку “компромісу” між недоброчесними особами та викривачами – будь-який компроміс щодо недоброчесності призведе до повного толерування та поширення недоброчесності.

5) Апріорне відкидання всіх доказів недоброчесності та вимагання ще якихось доказів не має бути толероване, – достатнім доказом академічного плагіату є порівняльні таблиці, відсутність належних посилань та підтвердження існування джерел запозичення.

6) Відкидання звинувачень на основі нерелевантних аргументів – "плагіатор чи псевдонауковець є хорошою людиною та добре виконує адміністративні обов'язки" "звинувачена особа впевнено робила доповідь на захисті", "посилання є в списку літератури до іншої роботи плагіатора"; порівняльна таблиця відкидається повністю, якщо в ній знайдена хоча б одна помилка.

7) Некоректні узагальнення – "в алфавіті лише 32 літери, і тому всі є плагіаторами"³; "ви ганьбите в моїй особі всіх українських вчених"; дійсно є галузі, де академічний плагіат може визначити лише експерт в цій галузі – проте, це не означає неможливість визначення плагіату неекспертами у всіх галузях; "всі є плагіаторами" з прикладом типу байкарів, які писали байки з однаковими сюжетами.

8) Прогнозування неправдиво жажливих наслідків викриття одного плагіатора та вимог застосування санкцій до плагіаторів "це 37 рік!", "нікому буде викладати в університетах", "зупиняться всі захисти", "ви відлякуєте молодих людей від науки".

9) Звинувачення саме викривачів, а не плагіаторів, фальсифікаторів чи псевдонауковців у псуванні репутації університету чи країни. Декларування неважливості плагіату для репутації.

10) Міфи щодо міжнародного досвіду – "ми маємо повністю довіряти науковцям як на Заході", "людина з досвідом стажування за кордоном не може бути плагіатором"

11) Маніпулювання термінологією – академічний плагіат називається "дрібною незначущою помилкою"; визнання лише "пропущених лапок" у випадку масивного плагіату та фальсифікації.

Поширеність таких маніпуляцій підтверджує необхідність розвитку критичного мислення та медіаграмотності як необхідних складових академічної доброчесності. Можна рекомендувати також включати в офіційні рекомендаційні документи відповідні пункти для унеможливлення маніпуляцій.

4. Академічний плагіат та плагіат з точки зору авторського права – нетотожність цих двох понять та ризики їхнього змішування

Поширеним прийомом маніпуляцій для виправдання осіб, які допускають академічний плагіат, є змішування поняття плагіату в сенсі законодавства про авторське право, та поняття академічного плагіату.

Наведемо означення, які містяться у законодавстві про авторське право та про освіту.

Згідно Закону України "Про авторське право та суміжні права", стаття 50 "Порушення авторського права і суміжних прав": "Плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору".

Мали місце численні випадки, коли експерти з інтелектуальної власності надавали висновки, що повністю скопійовані великі наукові тексти з дуже незначними змінами типу

³ Це "аргумент" звинуваченого в плагіаті ректора НУБіП С.Ніколаєнка; насправді в українському алфавіті 33 літери.

заміни деяких слів на синоніми, не є плагіатом з точки зору авторського права, тому що "авторське право охороняє лише форму твору" (Стаття 433 Цивільного кодексу України "Об'єкти авторського права").

В цій же Статті 433 зазначається, що "Твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них та незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.", та що "Авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі".

Розгляд плагіату виключно з точки зору авторського права, без окремого розгляду академічного плагіату, означає неможливість "плагіату ідей". Тобто, перефразоване, змінене формулювання чи доведення якоїсь теореми не буде визнане плагіатом з точки зору авторського права. Обґрунтування відомого судового рішення щодо публікації в Українському математичному журналі, автор якого був звинувачений в плагіаті навіть неопублікованої та неоформленої у вигляді математичного тексту роботи, реальне існування якої до подачі роботи в журнал не могло бути доведено, незрозуміле з точки зору авторського права.

Проте, на відміну від формального застосування Рекомендацій МОН від 15.08.2018 р., копіювання цілісного математичного тексту з формулами, наскільки ми розуміємо з тексту статті 433 Цивільного кодексу України, може бути визнане плагіатом як порушенням авторського права.

Згідно з ч. 4 ст. 42 Закону України "Про освіту", "академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства".

З одного боку, може здаватись, що копіювання, наприклад, одного чи кількох абзаців тексту без належного цитування має розглядатись як очевидний плагіат та порушення академічної доброчесності. Проте, численні особи, звинувачені в академічному плагіаті, та їхні захисники, намагаються маніпулювати поняттями плагіату з точки зору авторського права та академічного плагіату, аж до представлення висновків експертів з інтелектуальної власності, які стверджують, що копіювання великих текстів з перефразуваннями та замінами слів плагіатом не є, бо "охороняється лише форма твору".

Проте, говорити лише про "форму твору" в науковій діяльності сенсу немає – інакше доведеться визнавати оригінальними науковими творами нескінченні копіювання існуючих творів з перефразуваннями, перестановками слів та абзаців без будь-якого продукування нових знань.

Ще одна поширена маніпуляція, яка широко застосовувалась до прийняття Закону України "Про освіту", де було чітко визначене поняття академічного плагіату, відмінне від поняття плагіату в авторському праві – це відмова розглядати порівняльні таблиці текстів та вимога для розгляду повідомлень про академічний плагіат дорогих експертиз (вартістю в десятки тисяч гривень, далеко за межами фінансових можливостей науковців), виконаних сертифікованими експертами з інтелектуальної власності. Це означення академічного плагіату звузило можливості для подальших подібних маніпуляцій. Хоча навіть наявність таких експертних висновків щодо деяких чиновників не стимулює МОН до вжиття належних санкцій .

Проте, в освітньому процесі навчання академічній доброчесності та повазі до авторського права мають йти паралельно.

5. Академічна недоброчесність – це не тільки академічний плагіат

Одним з видів академічної недоброчесності визначений самоплагіат – повторна публікація тих самих текстів чи результатів без посилання на оригінальну роботу. Самоплагіат є хорошою ілюстрацією відмінності понять плагіату в сенсі порушення прав інтелектуальної власності, та порушення академічної доброчесності – він жодним чином не порушує право інтелектуальної власності (за винятком випадків, коли право такої власності належить видавцю, а не автору), але є порушенням стандартів академічної доброчесності – хоча і не усвідомлюється як таке більшістю українських освітян та науковців.

Самоплагіат (повторна публікація тих самих результатів чи текстів) є досить поширеною реакцією на необґрунтовані вимоги "кількості публікацій" заради звітності, і може розглядатись як "найменше зло" в умовах відсутності ресурсів та часу для якісних досліджень. Багато науковців виправдовують повторні публікації тим, що вони вперше були опубліковані у віснику установи з метою швидкого встановлення пріоритету, а потім надсилались до міжнародного журналу з тривалим процесом рецензування та публікації.

Можна рекомендувати використовувати для мети попередньої публікації препринти та препринтні сервери, які за міжнародними стандартами не вважаються повноцінними публікаціями, і наступна журнальна стаття з подібним текстом теоретично не мала б вважатись самоплагіатом. Проте, формулювання в українських нормативних документах можуть сприйматись таким чином, що попередня публікація результатів наприклад, на сайті arxiv.org чи в інституційному репозитарії чи на сайті наукової установи, може вважатись повноцінним "оприлюдненням", а наступна публікація в журналі буде розглядатись як "самоплагіат". Необхідно формально врегулювати ці питання в офіційних нормативних документах (окремим документом або в межах одного з існуючих) з метою уникнення несправедливих звинувачень. Проте, окремим вченим можна також рекомендувати надавати належні посилання на оригінальну публікацію, та вказувати повторність публікації в списках робіт та переліках результатів.

Згідно з ч. 4 ст. 42 Закону України "Про освіту", "фабрикація – вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях". Фабрикація може стосуватись прикладів статистичних чи експериментальних даних, вигадання посилань на неіснуючі роботи чи некоректні посилання з метою "підтвердження" коректності доведень, які є насправді неправильними.

Рекомендується звертати увагу науковців та освітян, що порушення стандартів академічної доброчесності не обмежуються лише академічним плагіатом, та розробити рекомендації щодо уникнення таких порушень та несправедливих звинувачень (зокрема, визначити статус препринту як попередньої публікації, та не вважати опублікування повноцінної статті після препринту "самоплагіатом"). Аналогічно, не можна трактувати як самоплагіат повторні публікації, які вимагались в часи СРСР.

Варто також розглядати інші види академічної недоброчесності. Які не відзначені спеціально в українських нормативних документах – а саме, незазначення конфлікту інтересів у випадку виконання наукової роботи на замовлення комерційної фірми, використання даних та інформації, зібраних іншими особами, без зазначення авторства чи внеску цих осіб, підписання неправдивих експертних висновків, фальсифікація наукової

звітності, отримання та представлення неправдивих актів впровадження наукових результатів, відмова від застосування наукового методу досліджень, поширення псевдонауки, представлення гіпотез та можливостей як доведених фактичних результатів⁴. Необхідний розгляд в рекомендаціях та нормативних документах всіх видів академічної недоброчесності у відповідності до міжнародних стандартів.

6. Необхідність врахування специфіки розуміння академічного плагіату та некоректних запозичень в окремих галузях та дисциплінах

Формальна перевірка дисертацій в "нетекстових" галузях цілком може призвести до оголошення некваліфікованими особами пізньої дисертації "академічним плагіатом". Нових дисертантів можна попередити про такі ризики та наполягати на необхідності написання нових відмінних текстів в рамках однієї наукової школи. Проте, подібна перевірка, застосована до старих дисертацій чи статей, цілком може призвести до невинуватих звинувачень в академічному плагіаті. Необхідно наполягати на врахуванні виключно порівняння наукових результатів в таких галузях.

Існує також проблема незалежного отримання однакових наукових результатів різними людьми та проблема оцінки таких ситуацій некомпетентними особами. В історії, наприклад, математики, фізики, хімії, біології досить часто траплялись ситуації, коли однакові результати отримувались різними людьми незалежно. Зараз теж трапляються ситуації, коли такі результати отримуються, наприклад, в різних підгалузях однієї галузі та зовсім різними методами, проте, по суті, є еквівалентними.

Можуть траплятись суперечки щодо пріоритету, проте, дуже часто досить очевидна незалежність отримання результатів, і багато рівнянь, теорем та методів називаються іменами двох математиків чи фізиків, які отримали чи довели їх незалежно. Як правило, за текстами статей та історією робіт експерту можна досить легко встановити, що результат дійсно був отриманий незалежно.

Проте, практика буквального застосування "критеріїв академічного плагіату" до незалежно, проте, самостійно отриманого результату може призвести до несправедливих звинувачень. У випадку виявлення більш раннього еквівалентного результату можна рекомендувати це своєчасно визнавати, зазначати в наступних роботах, які використовують цей результат. Звісно, якщо така інформація була отримана до захисту кваліфікаційної роботи, такий результат не має включатись до роботи як новий.

Можна говорити про необхідність проведення пошуку попередніх публікацій для уникнення ризику отримання раніше отриманих результатів, проте, пошук робіт в "нетекстових" галузях за певною дуже вузькою тематикою може бути дуже складним. Еквівалентні поняття можуть називатись різними термінами, не всі з яких окрема людина може знати. Повністю еквівалентні результати можуть отримуватись в дуже різних підгалузях та описуватись в зовсім різних термінах. Пошук в Інтернеті чи базах даних за формулами та формою рівнянь, як правило, неможливий. Великі масиви спеціальної літератури недоступні в Інтернеті або пошук в них неможливий. Потрібно робити все можливе для того, щоб упевнитись, що отримані результати дійсно є новими, проте, як правило, гарантувати це для певного кола задач може бути нереально. Академічною недоброчесністю в такому випадку треба вважати лише невизнання того, що хтось раніше отримав такий самий результат, після отримання відповідної інформації.

⁴ Наприклад, представлення теоретичного дослідження з біоінформатики як "знаходження ліків від раку", пропаганда ліків, які не пройшли клінічних випробувань, як таких, які мають доведену корисність.

Традиції написання математичних текстів та оформлення цитувань в математиці створюють додаткові ризики несправедливих звинувачень в академічній недоброчесності. Багато теорем, рівнянь та інших понять чи тверджень згадуються без цитування, лише за назвами (наприклад, "теорема Піфагора"). Докладне наведення всього ланцюжка математичних результатів "від Євкліда" з повними посиланнями є повністю нереальним – інакше кожна стаття буде містити томи цитувань. Немає традиції ставити посилання біля кожного загальновідомого твердження, ставити лапки для відомих означень та теорем. Якщо автор статті наводить текст теореми чи означення поняття з іменем іншого математика – читач-математик не сприймає це як некоректне цитування чи "присвоєння" теореми чи означення – як правило, в математичному тексті автор чітко вирізняє свої власні результати, а в оглядовій статті дає посилання на кожен конкретний результат, а не на кожну цитату.

Цікаво, що подібні міркування про "неможливість брати до уваги порівняння текстів", та "необхідність враховувати лише новизну" висловлювати представники і чисто текстових галузей науки, наприклад, філософи та педагоги, після численних викриттів масштабних некоректних текстових запозичень в дисертаціях в цих галузях. Такі міркування представників "текстових" галузей сприймалися як намагання легітимізувати право на академічний плагіат – тобто виправдати просте запозичення великих текстів. Проте, для "текстових" галузей важко уявити масове застосування лише стандартних фраз в текстах, чи необхідність наведення значних обсягів загальновідомої інформації, яке є необхідним елементом, наприклад, математичних текстів.

Аналогічно, можуть виникнути проблеми з оцінкою "оригінальності" чи "неплагіатності" малюнків, фотографій, графіків та діаграм. Теоретично можна уявити, що якийсь графік лінійної функції може бути оцінений як "плагіат", тому що подібні графіки наводились в різних джерелах сотні тисяч разів. І аналогічно уявити, що цілі однакові таблиці даних зі зміненими кількома останніми цифрами показників будуть вважатись "оригінальними даними". Це питання потребує аналізу конкретних кейсів з залученням експертів конкретних галузей. Необхідно враховувати, що плагіат даних іншого дослідження, як правило, означає не просто "академічний плагіат", а фальсифікацію дослідження, яке насправді не проводилось.

Академічний плагіат, наприклад, в математиці може також існувати у формі псевдонауки. Є приклади, коли відомим математичним поняттям та методам дають іншу назву, і на основі відомих математичних результатів під новою назвою будують нові "теорії" чи "методи", які по суті не дають або взагалі нічого нового, або "новими" є лише помилки. Проте, такі побудови "нових" теорій, еквівалентних існуючим, можуть бути результатом незнання автора про існуючі теорії та методи, та не бути академічним плагіатом.⁵

Проте, все зазначене не означає, що буквальні текстові запозичення, та запозичення даних, формул та графічної інформації, не можуть представлятись як викриття академічного плагіату не експертами чи анонімами, експертність яких визначити неможливо.

Правилом розгляду таких викриттів має бути обов'язкове залучення експертів для розгляду запозичення ідей, суттєво видозмінених малюнків, даних, формул, але

⁵ Відомий випадок повторного "винаходу" інтегрального числення (методу визначення площі під кривою) в медичній науковій роботі, присвяченій визначенню показників хворих на діабет. Ця робота дуже відома як курйоз, проте, не розглядається саме як академічний плагіат чи академічна недоброчесність.

прийняття до розгляду значних запозичень текстів робіт разом з формулами, даними, малюнками, посиланнями незалежно від експертного статусу викривача.

7. Проблема справедливого встановлення авторства робіт та пріоритетів щодо результатів наукових досліджень

Один з видів академічної недоброчесності, який відзначається в багатьох міжнародних рекомендаційних документах, проте, відсутній в українських – це несправедливе встановлення авторства робіт. Багато зарубіжних установ мають спеціальні правила встановлення авторства робіт та зазначення особистого внеску кожного з авторів. Незважаючи на існування в різних країнах практик "адміністративного авторства", тобто дописування керівників до робіт, які вони навіть не читали, така практика в Україні має розцінюватись як неприйнятна, і керівники установ з десятками монографій та сотнями статей на рік мають розглядатись як недоброчесні – навіть участь в написанні такої кількості робіт однією людиною не є реальною.

Доцільно запроваджувати в установах формальні правила встановлення авторства з врахуванням специфіки окремих галузей, в тому числі уникнення дописування в число авторів керівників підрозділів, за переклад статті чи дозвіл користуватись якимось обладнанням, практики "обміну авторством" для виконання формальних вимог (коли людина пише одну статтю, але троє людей дописують до статей інших двох, і кожен має по три статті для звіту).

8. Академічна доброчесність в загальному контексті корупції та конфліктів інтересів в освітній та науковій сфері

В українській академічній системі є надзвичайно поширеним неврахування конфліктів інтересів в процесі прийняття рішень в академічній системі. Відсутня практика декларування конфліктів інтересів в наукових роботах та звітах, практикується присудження різноманітних премій та нагород членам комітетів з присудження цих премій та нагород, їхнім родичам та підлеглим.

Наявність конфлікту інтересів (чи відома особиста недоброчесність викривача) у викривачів академічної недоброчесності не має вважатись підставою для відмови у розгляді випадку академічної недоброчесності. При цьому, особи, які мають відповідний конфлікт інтересів, мають бути усунуті від участі в процедурах розгляду у якості членів відповідних комісій, експертних рад чи комітетів.

Рекомендується чітко визначення конфлікту інтересів в академічному середовищі, та розробка правил та процедур декларування та уникнення таких конфліктів.

1. Використання програмного забезпечення для пошуку текстових співпадінь – можливості, обмеження та ризику. Чому не можна встановлювати "допустимий відсоток запозичень"

МОН уклав угоди з двома виробниками антиплагіатного програмного забезпечення Unicheck⁶ та plagiat.pl⁷ про безкоштовну перевірку дисертаційних робіт.

І до цього університети використовували різноманітне програмне забезпечення для перевірки дисертацій на плагіат, хоча така перевірка, яка правило, була неякісна, іноді носила корупційний характер (стягнення високої обов'язкової оплати "за перевірку" зі здобувачів та студентів, можливість додаткових корупційних виплат за приховування знайдених текстових запозичень та послуги рерайтингу). Це програмне забезпечення могло бути неякісним саме по собі, і могло використовувати надзвичайно обмежену базу порівняння для виявлення текстових запозичень⁸, проте, це не заважало організаторам цієї діяльності видавати неправдиві довідки "про відсутність плагіату" та примушувати займатись рерайтингом авторів кваліфікаційних робіт, які містили стандартні описи методик дослідження чи стандартні для математичних робіт фрази, з повторною високою оплатою для досягнення "дозволеного відсотку плагіату", за повної відсутності будь-якого реального академічного плагіату.

Незалежно від бази порівняння ці програмні засоби перевіряють лише текст, і не перевіряють формули та інші нетекстові елементи дисертацій. Ніяких обмежень чи специфіки перевірки дисертацій зі спеціальностей, де науковий результат як правило презентується в нетекстовій формі (наприклад, в математиці, біології, теоретичній фізиці) не встановлюється.

Є значна небезпека встановлення "відсотку текстових співпадінь", який встановлюється як неприпустимий, і виявлення такого обсягу текстових співпадінь може призводити до відмови приймати дисертацію до захисту чи несправедливих звинувачень "в плагіаті". Такий відсоток для, наприклад, математичних текстів може бути дуже високим за відсутності жодного академічного плагіату, внаслідок широкого використання стандартних фраз, необхідності повторення базових означень, аксіом, теорем, необхідних для розуміння тексту та доведення нових результатів. Така проблема може виникати для дисертацій однієї наукової школи, в яких розглядаються зовсім різні задачі (що буде цілком очевидно, якщо дивитись на формули, схеми та графіки) та отримуються зовсім різні наукові результати – проте тексти таких дисертацій можуть містити дуже багато співпадінь, і навіть можна теоретично уявити практично ідентичні тексти подібної тематики з зовсім різними науковими результатами.

Вимога до дисертантів подавати тексти в зручній для перевірки формі призводить до вимог подавати дисертації в незручному для деяких галузей та пропріетарному форматі (аспіранти та викладачі за свою заробітну плату не можуть купити ліцензоване програмне

⁶ Інформація про укладання угоди – <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-zaluchaye-bilshe-resursiv-dlya-perevirki-na-plagiat-pidpisano-memorandum-z-kompaniyeyu-antiplagiat>

⁷ Інформація про укладання угоди – <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-zacikavleno-shob-bilshe-kompanij-na-kshtalt-plagiatpl-spivpracyovalo-z-ministerstvom-dlya-vdoskonalennya-antiplagiatnih-perevirok-liliya-grinevich>

⁸ За неофіційною інформацією, база порівняння системи перевірки на плагіат, яка діяла або діє в КНУТШ, містила лише кваліфікаційні роботи та статті видань самого КНУТШ, але, незважаючи на таку обмежену базу, видавалися фактично неправдиві довідки "про відсутність плагіату".

забезпечення, університети таке ліцензоване програмне забезпечення не надають, і вимога подавати роботи тільки в форматі дорогої комерційної програми фактично є примусом до порушення права інтелектуальної власності зарубіжної компанії). Питання формату подачі робіт для перевірки необхідно врегулювати з метою уникнення такого примусу, дозволу використовувати безкоштовні офісні пакети та дозволу використовувати зручне для конкретної галузі програмне забезпечення.

З метою уникнення ризиків некоректного оцінювання стандартних фраз та нетекстової інформації як "плагіату" чи "неплагіату", (див. приклад некоректного знаходження нібито текстових запозичень⁹), варто організувати зустрічі з компаніями, які розробляють антиплагіатне програмне забезпечення, з метою пояснення специфіки "нетекстових" галузей науки, де основний результат наукового твору не може обмежуватись лише текстом, та ризиків хибного визначення текстових співпадінь як плагіату. Можливо, розробники такого програмного забезпечення могли б вказувати в інструкціях для користувачів некоректність застосування такого програмного забезпечення для, зокрема, математичних текстів, та включати до інструкцій застереження щодо ризиків некоректного використання таких програм.

Необхідні застереження для уникнення ризиків:

1) Не можна видавати на основі перевірки тексту будь-якою програмою довідки "про відсутність плагіату" – жодна база порівняння не містить "всіх" академічних текстів; досить висока ефективність антиплагіатних програм для англійських текстів зумовлена тим, що оцифрований набагато більший відсоток текстів саме англійською мовою – проте, є скарги на виявлення явних перекладів з інших мов, які не визначаються цими програмами як текстові запозичення; щодо кирилических текстів – оцифрований та доступний для порівняння та пошуку збігів відносно невеликий відсоток таких текстів (див. приклад практично 90% текстового запозичення, яке не буде визначено жодним програмним забезпеченням, бо оригінал не оцифрований [8.3]).

2) Програмне забезпечення, яке порівнює лише тексти, неефективне для перевірки робіт "нетекстових" галузей – може не визначатись явне запозичення і хибно визначатись як плагіат текст, який складається з стандартних фраз.

3) Встановлення "допустимого відсотку текстових запозичень" стимулює лише діяльність з рерайтингу та приховування плагіату – ніяка кількість плагіату в науковій роботі не є допустимою, проте, цілком можливі текстові збіги, які не є плагіатом (стандартні фрази, коректно зазначені цитати, описи стандартних методик, наведення загальновідомої інформації та загальновідомих означень термінів) і де вимоги рерайтингу є марною витратою часу дослідників.

4) Вимоги "єдиного" та "сертифікованого" програмного забезпечення є шкідливими – для такого "сертифікованого" програмного забезпечення швидко з'явиться програма "анти-антиплагіату", яка забезпечить автоматичну обробку тексту з метою невиявлення плагіату. Необхідно дозволити використання баз академічних текстів для порівняння за допомогою будь-яких програм, в тому числі звичайних пошукових програм.

⁹ С. Яковлев наводив в лекції для абітурієнтів приклад, коли програмне забезпечення сприйняло за "плагіат" довгі послідовності нулів та одиниць в науковій статті, з наведенням у якості "джерел запозичення" абсолютно нерелевантні статистичні таблиці, де містились схожі послідовності.

5) Використання "безкоштовних" програм в Інтернеті з ненадійних джерел може бути ризикованим для науковців – такі програми можуть бути хижацькими і збирати тексти для використання у наукових роботах, які пишуться на замовлення – і потім плагіатором може бути оголошений справжній автор, у якого вкрали текст після завантаження на такий "хижацький" сайт.

6) Викривачів плагіаторів часто звинувачують у нібито використанні "невідомих" "несертифікованих" програм, які дають некоректні результати. Насправді, фахівець, який добре знає академічні тексти вузької галузі, може знаходити плагіат без будь-яких програм; або використовуючи тільки пошук Google за ключовими словами – обґрунтуванням для звинувачення в плагіаті може бути тільки таблиця текстових запозичень без належних цитувань, з доказами наявності оригіналів, з яких здійснені запозичення. Вимоги до викривачів щодо оприлюднення методів пошуку плагіату є некоректними.

7) Програмне забезпечення для пошуку текстових запозичень має будувати таблицю текстових співпадінь. Будь-яке програмне забезпечення, яке показує просто відсоток текстових запозичень, є безглуздим, шкідливим, і використання такого програмного забезпечення для прийняття будь-яких рішень має розглядатись як академічна недоброчесність (фальсифікація).

2. Доброчесне ставлення керівників та системи в цілому до учасників освітнього процесу. Академічна доброчесність – це двосторонній процес

Виставлення вимог до учасників наукового та освітнього процесу без надання адекватних ресурсів гарантовано породжує ґрунт для корупції та академічної недоброчесності. Академічна доброчесність – це двосторонній процес щодо керівників, оцінювачів та рядових учасників.

Академічну доброчесність не можна зводити тільки до відсутності академічного плагіату чи фальсифікацій, як це передбачено Законом України "Про освіту". Доброчесність включає не тільки процес презентації наукових результатів конкретній науковій спільноті та суспільству, а й інші стосунки між науковцями, адміністративним керівництвом наукової системи та суспільством. Вимога дотримання принципів академічної доброчесності, спрямована тільки до науковців – некоректна, потрібно також вимагати і доброчесного ставлення до науковців. Зокрема, необхідне дотримання вимог академічної доброчесності адміністративним керівництвом наукової системи, в тому числі щодо вимог до звітності та забезпечення ресурсами.

Виставлення вимог, в тому числі до звітності, без надання відповідних ресурсів, які б дали можливість неімітаційного дотримання цих вимог, є прикладом недоброчесного ставлення керівників органів державної влади до студентів, викладачів та науковців. Такі "вимоги без ресурсів" призводять або до корупції та академічної недоброчесності, або до того, що здібні люди, які не хочуть бути недоброчесними, залишають наукову діяльність чи їдуть з країни. Особливо гострою є проблема неадекватних вимог до наукової звітності, не забезпечених ресурсами, для вчених, які є викладачами закладів вищої освіти.

Вчені з галузей, які не потребують експериментів та польових досліджень, в певній мірі мають вигрешне становище порівняно з "експериментальними" та "польовими" науковцями. Це призводить до поширення думки про те, що ці галузі не потребують ніякого фінансування, і від них можна вимагати високих результатів лише за невелику

зарплату та надання якогось малоприматного приміщення. Також є поширеною серед окремих керівників, в тому числі керівників академічної системи, та широкої громадськості думка про те, що наукові результати отримуються виключно як геніальні здогадки, і дослідження не потребують часу та умов для роботи.

Дійсно, є приклади отримання наукових результатів геніальними людьми чи просто випадково. Проте, науковці не можуть розраховувати тільки на здогадки без тривалої роботи та знань. Необхідно також врахувати, що для публікації статті в одному з провідних журналів потрібно надати огляд літератури та довести, наскільки це можливо, що результати є новими. Таке доведення також потребує доступу до світової наукової літератури, який є часто неможливим без порушення прав інтелектуальної власності видавництва, або просто неможливим щодо монографій.

Один з прикладів академічної недоброчесності в науковій системі щодо ставлення до науковців – це розбіжність між формальними нормативними документами та практикою.

Оцінка наукової роботи "просто за кількістю статей в журналах, що індексуються в Scopus чи Web of Science", яка прирівнює публікації в провідних міжнародних чи навіть якісних локальних журналах до публікацій в слабких виданнях, а тим більше в так званих хижачьких, які публікують довільні тексти тих, хто заплатив, незалежно від наявності наукового результату чи просто смислу, є фактично стимулюванням імітації науки і надає перевагу не якісним вченим, які не дозволяють собі імітаційних публікацій, а особам, здатним платити за публікації.

Оцінку науковців багатьох галузей з боку різних контролюючих органів чи керівників університетів виключно за цитуваннями треба вважати академічною недоброчесністю з боку цих органів чи керівників. Аналогічно, варто розглядати як недоброчесність чи примус до недоброчесності оцінку наукових результатів за "практичними застосуваннями" чи примус до вигадкування "практичних застосувань". На жаль, в деяких конкурсах фінансування робіт проекти з фундаментальних наукових галузей автоматично відкидаються як такі, що нібито не мають практичного застосування. Така ситуація призводить до того, що якісь нібито практичні застосування можуть просто вигадуватись. Необхідно добиватись розуміння грантодавцями та посадовцями, що практична користь фундаментальної науки може полягати не тільки у негайному використанні наукових результатів.

Рекомендується запровадження положень Кодексу працевлаштування науковців [2.2] реалізації обов'язків працедавця забезпечувати працівників адекватними ресурсами для проведення наукової роботи.

3. Рекомендації міжнародних організацій: розробка політики дотримання стандартів академічної доброчесності; навчання академічному письму та правилам цитування; санкції до порушників

Основні типи заходів для подолання проблеми академічної недоброчесності в освіті, які пропонуються міжнародними організаціями – це коригування поведінки студентів та учнів; покращення викладання; підвищення мотивації до навчання; формування культури академічної доброчесності, в тому числі інституційної культури та культури в мікросередовищах (класу, групи) [7.1].

Серед заходів для побудови інституційної культури академічної доброчесності у згаданій лекції Т.Фішман та Д.Чу [7.1] пропонуються, зокрема, прийняття офіційних

процедур щодо дотримання стандартів академічної доброчесності та розгляду виявлених випадків академічної недоброчесності, а також повідомлень про випадки недоброчесності від викладачів та колег, чи з зовнішніх джерел; створення та діяльність спеціальних органів для розробки процедур та розгляду конкретних повідомлень про недоброчесну поведінку; навчання всіх учасників наукового та освітнього процесу щодо академічного письма та стандартів академічної етики з розглядом конкретних кейсів; моніторинг ситуації щодо дотримання принципів академічної доброчесності; зовнішня оцінка систем забезпечення дотримання стандартів академічної доброчесності.

Для українських науковців актуальні спеціальні рекомендації щодо академічного письма англійською мовою для людей, для яких ця мова не є рідною [7.2]. Рекомендується уникати так званого "patchwriting", тобто написання власної наукової роботи шляхом комбінування речень та уривків інших наукових робіт англомовних авторів. Хоча така практика толерується в багатьох галузях, вона все одно є академічним плагіатом. Рекомендується спеціально навчати науковців-новачків та неангломовних науковців навичкам академічного письма англійською мовою. Також рекомендується писати всі тексти власними словами та не копіювати речення зі своїх попередніх робіт. Потрібно писати повністю новий текст для кожної нової роботи, і просити дозволу у випадку використання чужих малюнків, фотографій, даних. "Навіть ненавмисне недотримання таких рекомендацій може призвести до звинувачення в академічному плагіаті".

Проте, в українській практиці є значний ризик формального імітаційного "запровадження" рекомендацій міжнародних організацій¹⁰, з простим переписуванням перекладених процедур та політик, без детального обговорення чи навіть ознайомлення всіх учасників академічного процесу з цими документами, з толеруванням недоброчесності лояльних до керівництва осіб та показових санкцій до нелояльних. Проте, інформування наукової та освітньої громадськості про відповідні ризики містить можливості щодо підвищення мотивації для всіх освітян та науковців брати участь в обговоренні процедур забезпечення дотримання академічних стандартів та оцінювання наукових результатів.

Крім моніторингу дотримання стандартів академічної доброчесності, варто також здійснювати моніторинг поінформованості учасників наукових та освітніх процесів про ці стандарти, та про їхню участь в обговоренні стандартів та процедур їхнього навчального чи наукового закладу.

Особливістю впровадження міжнародних стандартів академічної доброчесності є необхідність включення до офіційних процедур та рекомендацій в Україні багатьох положень, відсутніх у відповідних текстах міжнародних стандартів, бо це є очевидним для працівників університетів розвинених країн, але неочевидним в Україні.

4. Застосування відповідних санкцій в судовій практиці: аналіз ризиків розгляду випадків академічної недоброчесності

Судові процеси є дорогими для сторін та не можуть бути масовими. Перенесення до судів розглядів великої кількості випадків академічної недоброчесності призведе до нераціонального витрачання ресурсів та фактичної індульгенції для порушників, на

¹⁰ В нашій практиці зустрічався приклад перекладу політики дотримання стандартів доброчесності зарубіжного журналу та розміщення цього перекладу навіть з назвою іншого журналу на сайті одного українського юридичного видання як його власної етичної політики.

розгляд випадків недоброчесності яких вже не вистачить ресурсів. Академічна спільнота має розробити правила та процедури розгляду порушень без звернення до судів, створити відповідні органи для розгляду, з можливістю апеляції.

Одним з ризиків є розгляд випадків академічної недоброчесності та відповідних санкцій лише з точки зору законодавства щодо авторського права та інтелектуальної власності, незважаючи на положення законодавства в сфері освіти та науки.

Вже зазначалося, що українська та зарубіжна практика діяльності приватних видавництв не дозволяє точно фіксувати дату видання книжки, журналу чи збірника статей. Тому є теоретично можливим видання з фальшивою датою, яка є пізнішою чи більш ранньою, ніж реальна дата видання. Для запобігання таким діям рекомендації щодо виявлення академічного плагіату мають містити вимоги щодо встановлення дати публікації у випадку підозр щодо несправжності дати, з врахуванням дат надходження книги чи збірника до провідних бібліотек, репутації видавництва.

5. Аналіз рекомендацій МОН щодо академічної доброчесності від 15.08.2018 р.

Згідно з Рекомендаціями МОН від 15.08.2018 р.,

"Академічним плагіатом є:

2.1. Відтворення в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами, або в перекладі тексту іншого автора (інших авторів), обсягом від речення і більше, без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту.

2.2. Відтворення в тексті наукової роботи, повністю або частково, тексту іншого автора (інших авторів) через його перефразування чи довільний переказ без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту.

2.3. Відтворення в тексті наукової роботи наведених в іншому джерелі цитат з третіх джерел без вказування, за яким саме безпосереднім джерелом наведена цитата.

2.4. Відтворення в тексті наукової роботи наведеної в іншому джерелі науково-технічної інформації (крім загальновідомої) без вказування на те, з якого джерела взята ця інформація."

Легко бачити, що усталені традиції написання робіт в "нетекстових" галузях, зокрема, в математиці, в тому числі підручників та посібників, дозволяють необґрунтовано звинуватити будь-якого науковця цих галузей в академічному плагіаті. В будь-якій математичній роботі буде багато речень, і навіть послідовностей речень, які зустрічаються і в інших математичних роботах, особливо якщо врахувати, що згідно з цими Рекомендаціями формули та інша нетекстова інформація, крім творів мистецтва, практично не береться до уваги. Перефразування (рерайтинг) в наступних роботах для уникнення звинувачень допоможе мало – варіантів "стандартних математичних фраз" з точністю до перефразування, перекладу чи переказу не так багато, якісь аналогічні речення, скоріше за все, знайдуться.

Пункт 3.1 Рекомендацій МОН від 15.08.2018 р.: "Будь-який текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами, або в перекладі з іншого джерела, обов'язково має супроводжуватися посиланням на це джерело. Винятки допускаються лише для стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноживаними." Ця вимога повністю нереальна для математичних текстів. Теореми мають авторство, проте, відомі теореми в математичних роботах досить часто наводяться без вказування точного джерела.

Пункт 3.2 Рекомендацій МОН від 15.08.2018 р.: "Якщо перефразування чи довільний переказ в тексті наукової роботи тексту іншого автора (інших авторів) займає більше

одного абзацу, посилання (бібліографічне та/або текстуальне) на відповідний текст та/або його автора (авторів) має міститися щонайменше один раз у кожному абзаці наукової роботи, крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків (в останньому разі допускається подати одне посилання наприкінці списку)." Цілі абзаци математичного тексту, які є власним текстом автора, можуть сприйматись як перефразування текстів інших авторів внаслідок певної стандартності математичної мови; але рекомендація взагалі не розглядати абзаци з формул є фактично індульгенцією на запозичення формул, що є абсурдом. Положення щодо "наведеної в іншому джерелі науково-технічної інформації" ніяк не рятує ситуацію – різними, проте еквівалентними формулами можна записати той самий результат; різні по суті результати можуть записуватись ніби тими самими формулами, які можуть бути визначені неекспертами як "наведена в іншому джерелі науково-технічна інформація".

Пункт 3.3 Рекомендацій МОН від 15.08.2018 р.: "Якщо цитата з певного джерела наводиться за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на першоджерело. Якщо цитата наводиться не за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на безпосереднє джерело цитування ("цитується за: ")." Рекомендація зрозуміла для майбутніх робіт, але традиційно не виконувалась для старих текстів. Також такий тип посилань може бути не сприйнятий рецензентами міжнародних журналів.

Пункт 3.4 Рекомендацій МОН від 15.08.2018: "Будь-яка наведена в тексті наукової роботи науково-технічна інформація має супроводжуватися чітким вказуванням на джерело, з якого взята ця інформація. Винятки припускаються лише для загальновідомої інформації, визнаної всією спільнотою фахівців відповідного профілю." Багато наукових робіт розраховані на дуже вузьку спільноту, і в них без посилань наводиться інформація, відома лише цій вузькій спільноті, але явно невідома всім науковцям всієї галузі. В математичних роботах автори явно вказують на власні результати, і ті тексти та результати, щодо яких не вказано, що це результат автора, новий для цієї статті, вважається відомим "вузькій" спільноті – цільовій аудиторії (інші зацікавлені питають автора чи шукають). В математичній роботі принциповими є результати саме цієї роботи, на авторство який автори явно вказують. Читачам, як правило, зрозуміло, де тут нові результати, де – раніше відома інформація.

Розділ 4 присвячений виявленню академічного плагіату: "Для констатації різновиду академічного плагіату, визначеного у пункті 2.1. цих Рекомендацій, достатньо встановити одночасну наявність таких ознак:

в тексті іншого автора (інших авторів) наявний такий чи майже такий текстовий фрагмент обсягом більше одного речення, як в оцінюваній науковій роботі (за винятком стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноновживаними);

цей текст іншого автора (інших авторів) було створено раніше, ніж оцінювану наукову роботу (або інший текст автора оцінюваної наукової роботи, де наявне таке саме речення чи група речень);

автор оцінюваної наукової роботи не посилається на цей текст іншого автора (інших авторів), або посилається деінде (в списку літератури, в іншій частині своєї роботи) так, що незрозуміло, якого саме речення (якої саме групи речень) оцінюваної наукової роботи стосується посилання." – або доведеться оголосити всі частини математичних текстів "стандартними текстовими кліше", або оголошувати математиків "академічно недоброчесними". Рекомендації МОН від 15.08.2018 р. ніяк не оцінюють співпадіння чи неспівпадіння (чи еквівалентність/нееквівалентність) математичних результатів. Тобто є

індульгенцією на запозичення математичних результатів за умови перефразування тексту та видозміни формул без зміни їхньої суті.

Рекомендації МОН від 15.08.2018 р., та зробити висновок про їхню повну непридатність для оцінки математичних текстів і створення значних ризиків для всієї математичної спільноти.

Пункт 4.2. Рекомендацій МОН від 15.08.2018 р.: "Для констатації різновиду академічного плагіату, визначеного у пункті 2.2. цих Рекомендацій, достатньо встановити одночасну наявність таких ознак:

(а) в оцінюваній науковій роботі міститься відтворення (повністю або частково) тексту іншого автора (інших авторів) через його перефразування чи довільний переказ:

обсягом до абзацу без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту, або обсягом більше абзацу без бібліографічного та/або текстуального посилання на автора (авторів) відтвореного тексту щонайменше один раз у кожному абзаці (крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків);

(б) відтворюваний текст іншого автора (інших авторів) було створено раніше, ніж оцінювану наукову роботу (або інший ідентичний за змістом текст автора оцінюваної наукової роботи)."

Математичні роботи з новими результатами часто містять багато текстових абзаців, ідентичних за змістом абзацам раніше опублікованих текстів. Але Рекомендації МОН від 15.08.2018 р. пропонують взагалі не розглядати абзаци з формулами, тобто це означає "дозвіл" на запозичення формул (навіть враховуючи, що повна ідентичність якихось абзаців формул не означає відсутності нового математичного результату).

Пункт 4.3. Рекомендацій МОН від 15.08.2018 р.: "Для констатації різновиду академічного плагіату, визначеного у пункті 2.3. цих Рекомендацій, достатньо встановити одночасну наявність таких ознак:

в оцінюваній науковій роботі наведено п'ять або більше цитат з третіх джерел саме чи майже в такому обсязі, як вони наведені в іншому джерелі, без вказування на це інше джерело як джерело, з якого запозичені відповідні цитати;

це інше джерело було створено раніше, ніж оцінювана наукова робота (або інший текст автора оцінюваної наукової роботи, де наведено такі самі цитати);

автор не посилається на це інше джерело, або посилається деінде (в списку літератури, в іншій частині свого тексту) так, що з посилання незрозуміло, що саме з цього джерела насправді взяті використані автором цитати з третіх джерел."

Пункт 4.4. Рекомендацій МОН від 15.08.2018 р.: "Для констатації різновиду академічного плагіату, визначеного у пункті 2.4. цих Рекомендацій, достатньо встановити одночасну наявність таких ознак:

в іншому джерелі оприлюднена та сама науково-технічна інформація (крім загальновідомої), яка наведена в оцінюваній науковій роботі;

це інше джерело було створено раніше, ніж оцінювана наукова робота (або інший текст автора роботи, де наявна та сама науково-технічна інформація);

автор не посилається на це інше джерело, або посилається деінде (в списку літератури, в іншій частині свого тексту) так, що з посилання незрозуміло, яку саме науково-технічну інформацію, використану в роботі (крім загальновідомої), автор бере з цього джерела."

Авторами рекомендацій є філософ з філологічною освітою (О.Панич) та два юристи (О.Малишев та О.Кресін). Результатом буквального застосування цих рекомендацій може бути звинувачення практично всіх добросовісних математиків та теоретичних фізиків, представників багатьох інших природничих "нетекстових" наук в академічній

недоброчесності, плюс фактичний дозвіл на повний плагіат наукових результатів за умови гарного перефразування текстів та видозміни формул зі збереженням суті. Порівняння формул, діаграм, схем, малюнків, графіків некваліфікованими особами може призвести як до відкидання повністю справедливих звинувачень в некоректному запозиченні математичних результатів, так і до повністю несправедливих звинувачень.

Зазначені рекомендації мають бути негайно перероблені з врахуванням специфіки інших галузей, крім тих, які представляють автори Рекомендацій, або мають бути додані застереження щодо обмеження застосування цих рекомендацій лише "текстовими" суспільними та гуманітарними галузями.

6. Аналіз ризиків неекспертного застосування законодавства, нормативних документів та офіційних рекомендацій

Існуючі практики та нормативні документи дозволяють створювати комфортні умови для академічних плагіаторів, і одночасно несправедливо звинувачувати в академічній недоброчесності та підтримувати некоректні та корупційні вимоги "перевірок на плагіат".

Ризики некоректного застосування нормативних вимог щодо дотримання стандартів академічної доброчесності можуть стосуватись, наприклад,

1) Некоректного використання програмного забезпечення, описаного в попередньому пункті;

2) Помилки співавторів щодо використання спільних академічних текстів в кваліфікаційних роботах (приклад некоректного визначення плагіату, навіть без врахування декларації іншого співавтора про розподіл внеску в роботу, див. [6.5]);

3) Неврахування специфіки конкретних галузей (наприклад, в математиці повністю "оригінальний" текст може містити 100% плагіат наукового результату, наприклад, для математично еквівалентної проблеми, де про еквівалентність буде відомо тільки вузькому спеціалісту, а текст з нібито невеликими відмінностями формул від іншого тексту, та практично співпадаючим текстом може представляти цілком новий науковий результат).

4) Ризик буквального застосування некоректного визначення наукового результату в законодавстві.

5) Ризик фальсифікації дати публікації попередніх робіт інших авторів для несправедливого звинувачення в плагіаті справжнього автора та виправдання недоброчесного автора.¹¹

6) Ризик "зникнення" оригінальної роботи справжнього автора, яка була опублікована лише на приватному сайті чи сайті електронного видання, яке припинило існування і пізніше привласнена іншою особою – в цій ситуації щось довести буває практично неможливо.¹²

¹¹ Приклад публікації монографії з датою, явно більш ранньою за реальну публікацію, з метою виправдання – див. [6.3]. Російська ініціатива "Дисернет" наводила приклади монографій звинувачених в плагіаті російських чиновників з фальшивими датами, раніше за дати публікації оригіналу, – незважаючи на очевидні докази фальсифікації дати публікації, це не беруть до уваги органами, відповідальними за атестацію наукових кадрів. Теоретично існує серйозний ризик звинувачення в плагіаті доброчесних осіб методом випуску робіт зі "старими" фальсифікованими датами публікації.

¹² Подібну ситуацію описував в соціальній мережі Facebook Юрій Федорченко, зміст приватного сайту якого був з якихось причин знищений.

7. Означення наукового результату в Законі України "Про науку та науково-технічну діяльність" та специфіка наукових результатів в математиці

"Науковий результат – нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акту, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо" (пункт 22 Статті 1 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність").

Це означення відмінне від традиційного розуміння наукового результату в різних галузях. Наукова робота (як стаття, так і монографія) може містити кілька наукових результатів (теорем, розв'язків рівнянь, класифікацій, прикладів, контрприкладів та інших). В той же час, один цілісний науковий результат може потребувати написання кількох наукових робіт. Ототожнення наукового результату з однією роботою (статтею, монографією, звітом) не відповідає традиціям представлення результатів.

Таке означення наукового результату, ототожненого лише з однією науковою роботою, може завадити розробці рекомендацій щодо визначення наявності чи відсутності академічного плагіату, наприклад, в математичних роботах на основі порівняння наукових результатів. Буквальне застосування цього означення може призвести до того, що, наприклад, запозичення лише однієї теореми чи результатів одного дослідження з чужої статті не буде вважатись академічним плагіатом (бо результати "попередньої" статті з більшою кількістю теорем чи наукових дослідів мають вважатись "іншим" науковим результатом).

Необхідно прийняти рекомендації щодо дотримання принципів академічної доброчесності з врахуванням специфіки досліджень та написання текстів в конкретних галузях. Такі рекомендації можуть бути прийняті науковими установами, відповідним відділенням НАНУ, відповідними факультетами університетів або фаховими науковими товариствами. Такі рекомендації, прийняті як узгоджені формальні документи, можуть слугувати основою для розгляду конфліктних ситуацій в організаціях, незнайомих з специфікою галузі.

1. Рекомендації для української академічної системи:

"Академічна система" в Україні включає центральний орган виконавчої влади, відповідальний за розробку політики та державний нагляд в сфері освіти та науки (МОН), державні та недержавні академічні (наукові) та освітні установи, зацікавлені в цій галузі, неакадемічні дослідницькі установи та громадські організації. Всі наведені в цьому розділі рекомендації стосуються всіх інституційних учасників освітнього та наукового процесу:

1) Внести зміни до законодавства з метою забезпечення реальної незалежності НАЗЯВО та Національного фонду досліджень (НФД) від МОН:

а) Формування конкурсної комісії з визначення складу НАЗЯВО здійснювати за принципом відбору членів Ідентифікаційного комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій – із долученням до її складу представників аналогічних органів іноземних держав ([Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність"](#)).

б) В законопроекті "[Про Державний бюджет на 2019 рік](#)" № 9000 визначити Національний фонд досліджень самостійним розпорядником бюджетних коштів на виконання ч. 5 ст. 49 [Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність"](#).

2) Провести аналіз фактичної системи навчання академічній доброчесності в середній та вищій освіті; рекомендації щодо усунення факторів примусу учасників освітнього процесу до академічної недоброчесності. Зараз таким примусом до академічної недоброчесності є, наприклад, вимоги обов'язкових публікацій для студентів та викладачів університетів, які не мають належної кваліфікації, часу та ресурсів для проведення якісних досліджень, і публікують якісь статті за гроші і лише для звітності. В середній школі примусом до академічної недоброчесності є система викладання математики (реально більшість дітей втрачає будь-яке розуміння в 4-6 класах і далі лише списують без розуміння); імітація "наукової роботи школярів"; система організації оцінювання, конкурсів та олімпіад зі значною присутністю конфлікту інтересів.

3) Зняти вимоги про публікації наукових робіт у вітчизняних та зарубіжних виданнях як передумову для захисту дисертацій, присвоєння вчених звань, атестації науково-педагогічних кадрів, укладення контрактів з науково-педагогічними кадрами, ліцензування освітньої діяльності (Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567), Вимог до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) (ПКМ від 23.03.2016 р. № 261, Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам (Наказ МОН від 14.01.2016 р. № 13), Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності (ПКМ від 30.12.2015 р. № 1187) тощо.

4) Закріпити в Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) вимогу, згідно з якою у разі зняття дисертації з захисту (на будь-якому етапі) за академічний плагіат, фабрикацію та або фальсифікацію результатів дослідження, дисертант не допускався б до захисту будь-де з будь-якою дисертацією протягом, щонайменше, 5 років.

5) Заборонити в Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) або на рівні закону видання довідок про відсутність плагіату та визнати недійсними видані довідки.

6) Закріпити в Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) або на рівні закону відсутність (незастосування) строку давності для застосування санкцій за академічний плагіат, фабрикацію та або фальсифікацію результатів дослідження.

7) Заборонити в Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) або на рівні закону будь-яких альтернативних чи більш ліберальних наслідків за академічний плагіат, фабрикацію та або фальсифікацію результатів дослідження, відмінних від зняття дисертації з захисту без права повторного захисту/скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження особі наукового ступеня, позбавлення наукового керівника здобувача, членів відповідної спеціалізованої вченої ради, офіційних опонентів, які надали позитивні висновки про наукову роботу, права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а також позбавити відповідний заклад вищої освіти (наукову установу) права створювати спеціалізовані вчені ради строком на один рік.

8) Закріпити в Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) або на рівні закону право бути викривачем академічного плагіату, фабрикації та або фальсифікації результатів дослідження за будь-якою особою.

9) Включити до періодично оновлюваних стратегічних документів та політик в галузі забезпечення якості вищої освіти, розвитку науки та інновацій програми переходу до відкритих та прозорих процедур забезпечення дотримання стандартів академічної доброчесності та академічної етики, які мають включати моніторинг та дотримання процедур розгляду конкретних порушень, без приховування таких порушень, без маніпуляцій та без неправдивої картини "забезпечення доброчесності". Метою побудови системи забезпечення дотримання стандартів академічної доброчесності має бути відкрите та доброчесне ставлення до проблеми недоброчесності, забезпечення моніторингу та розгляду виявлених випадків недоброчесності та впровадження заходів для попередження академічної недоброчесності. Система забезпечення дотримання стандартів академічної доброчесності не має зводитись лише до вузьких аспектів, наприклад, лише контролю академічного плагіату в дисертаціях та інших кваліфікаційних роботах.

10) Провести моніторинг ставлення різних груп учасників академічної системи до дотримання стандартів академічної доброчесності та впровадження і моніторинг комунікаційної стратегії для зміни неадекватного ставлення до дотримання цих стандартів та впливу на фактори негативного ставлення до необхідності дотримання стандартів академічної доброчесності. Необхідно просувати суспільне розуміння життєвої важливості дотримання стандартів академічної доброчесності для національної безпеки.

11) Переглянути все законодавство про освіту в частині впровадження процедур контролю дотримання академічної доброчесності "ще зі школи".

12) Включити до Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) або на рівні закону опцію добровільної відмови від наукового ступеня без пояснення причин.

13) Створення загальної інтернет-платформи для розміщення переліків наукових результатів, списків наукових робіт, кваліфікаційної інформації окремих учасників наукової діяльності та викладачів університетів, а також для розміщення особистих декларацій про наукові результати. Така особиста декларація мала б містити також перелік робіт, в яких були повторно представлені однакові наукові результати (повторне представлення у монографіях, оглядових статтях, у випадку недоступності попередніх публікацій для широкого читача, у доповідях на конференціях не має вважатись порушенням академічної доброчесності). Можливе структурування такої платформи з метою її офіційного використання для підготовки звітності установ, атестацій, подання на гранти чи на конкурси, проте, вона може наповнюватись і самими науковцями добровільно на основі лише певних правил та рекомендацій. Така платформа могла б існувати на базі інтернет-порталу майбутнього Національного репозитарію академічних текстів.

14) На постійній основі проводити навчання академічному письму та коректності цитувань вже в середній освіті в процесі навчання всім предметам (додаткові спеціальні предмети не є доцільними); запровадити навчання самих вчителів середньої школи академічному письму, коректності цитувань та стандартам академічної етики та доброчесності. Розробити методичні рекомендації щодо методів навчання та оцінювання, які б зменшували стимули до академічної недоброчесності. Скасувати практики завдань типу рефератів, конспектів книжок, перейти на практику есе (викладення власних думок). Розробити процедури розгляду випадків академічної недоброчесності в освіті, в тому числі недоброчесності викладачів та вчителів, передусім, природничих дисциплін.

15) Привести у відповідність вимоги до наукової звітності до наявних ресурсів та наукової доцільності в академічній системі. Негайно скасувати у внутрішніх документах закладів вищої освіти обов'язкові вимоги до наукової роботи та публікацій для викладачів допоміжних дисциплін (фізкультури, української та іноземної мови не як спеціальності, математики для нематематиків, фізики не для фізиків і так далі). Негайно припинити негласну практику оцінювання шкільних вчителів за "науковими роботами" школярів (більшість вчителів не мають необхідних для цього знань та ресурсів, і така "наукова"

робота є навчанням імітації і часто плагиату). Проводити просвітницьку діяльність про те, що імітація науки гірша за відсутність науки.

16) Враховувати у процедурах оцінювання учасників наукового та освітнього процесу, забезпечення якості вищої освіти, атестації наукових кадрів та наукових чи освітніх установ, присудження грантів, відзнак та нагород, розгляду випадків академічної недоброчесності та інші ситуації прийняття рішень в академічній системі фактор конфлікту інтересів у прийнятті рішень, та виключати вплив таких конфліктів інтересів. Нормативні документи щодо забезпечення дотримання стандартів академічної доброчесності мають включати положення, що наявність конфлікту інтересів (чи відома особиста недоброчесність викривача) у викривачів академічної недоброчесності не має вважатись підставою для відмови у розгляді випадку академічної недоброчесності. При цьому, особи, які мають відповідний конфлікт інтересів, мають бути усунуті від участі в процедурах розгляду у якості членів відповідних комісій, експертних рад чи комітетів, та від прийняття відповідних рішень, аж до тимчасового відсторонення від посад. Доцільно запровадити заборону для осіб, які можуть впливати на прийняття рішень в академічній сфері, в тому числі керівників та заступників керівників установ, керівників та працівників органів виконавчої та судової влади, прокуратури і так далі, захищати дисертації на здобуття наукових ступенів, та подавати документи на присвоєння вчених звань, включити процедури врахування конфлікту інтересів до положень про надання грантів, присудження державних премій, відзнак та нагород; заборону для керівників та заступників керівників установ брати участь в органах атестації наукових кадрів, зокрема, в Атестаційній колегії МОН та в НАЗЯВО.

17) Заборонити в Порядку присудження наукових ступенів (ПКМ від 24.07.2013 р. № 567) або на рівні закону захист дисертацій вищим посадовим особам країни та керівникам у сфері освіти та науки на період перебування на відповідних посадах.

18) Для сприяння вирішенню проблеми формування токсичних мереж в академічній системі рекомендується проведення дослідження та аналіз зв'язків окремих осіб в академічній системі з публікацією на одному сайті в зручному для пошуку та аналізу вигляді інформації про наукових керівників, опонентів дисертацій, членів експертних комісій, рецензентів монографій та інші особисті зв'язки в академічній системі. Необхідне прийняття відповідних документів щодо забезпечення публічності відповідної інформації з метою попередження протидії учасників таких токсичних мереж під приводом "недоторканості приватного життя" чи "приватності особистої інформації" – зокрема, закріпити в Положенні та Регламенті НРАТ вимогу про оприлюднення в форматі відкритих даних загальнонаціональний список дисертацій, дисертантів, наукових керівників, опонентів персонального складу СВР, експертних комісій та Атестаційної колегії МОН.

19) Вивести зі складу Атестаційної колегії МОН керівництво закладів вищої освіти та всіх осіб, причетних до формування спеціалізованих вчених рад та/або які не обмежують свою роботу в ній присутністю на засіданнях, замінити їх представниками організацій – викривачів плагиату, представниками академічної спільноти, які будуть реально опрацьовувати дисертації та інші матеріали щодо них.

20) Провести аналіз документів, рекомендацій та посібників міжнародних організацій в галузі академічної доброчесності та можливості їхнього застосування з врахуванням українських реалій (недєвєсть репутаційних механізмів для інституцій та окремих осіб, поширеність академічної недоброчесності серед керівників та політиків, поширеність переплетених конфліктів інтересів та вкорінених токсичних мереж, залучення студентської молоді та молодих науковців до недоброчесних практик через ненадання адекватних ресурсів, вимоги щодо оплати виконання різноманітних вимог в ході академічної кар'єри за рахунок власних коштів, високі вимоги, для виконання яких не надаються ресурси та приймаються імітаційні варіанти виконання вимог). Перекласти, як мінімум, базові документи [7.3] з роз'ясненням значення основних термінів.

21) Провести дослідження специфіки академічної недоброчесності та стандартів академічної доброчесності та академічної етики для окремих, зокрема нетекстових, галузей (математики, фізика, біологія, хімія, музичне мистецтво, мистецтвознавство). Затвердити відповідні політик та рекомендаційних документів з врахуванням специфіки галузей, з залученням відповідних наукових товариств та експертів.

22) Створити посаду незалежного ні від кого освітнього омбудсмена, до функцій якого має входити також розгляд випадків недотримання стандартів академічної доброчесності у випадку незадоволення учасників розгляду результатами застосування стандартних процедур розгляду.

2. Рекомендації для індивідуальних учасників наукового та освітнього процесу

1. Науковій громадськості та широкі верстви населення з нормативними документами та рекомендаціями щодо дотримання академічної доброчесності з метою, в тому числі, формування узгодженої точки зору наукової спільноти щодо застосування цих документів, формування пропозицій щодо внесення змін до цих документів з врахуванням специфіки окремих галузей та формулювання власних рекомендацій. Ознайомити їх з ризиками буквального неекспертного застосування законодавчих, нормативних та рекомендаційних документів МОН щодо академічної доброчесності в окремих галузях. Забезпечити їх участь в обговореннях нормативних документів та рекомендацій.

2. Забезпечити особисте ознайомлення з нормативними документами та рекомендаціями щодо дотримання академічної доброчесності науковців, ознайомлення з ними аспірантів та молодих науковців – з метою попередження академічної недоброчесності та неухажності, неакуратного цитування, яке може бути сприйняте контролюючими органами чи органами державної атестації наукових кадрів як прояви академічної недоброчесності.

3. Провести аналіз практик та стандартів конкретної наукової спільноти, до якої належить науковець. Забезпечити розуміння та уникнення явного та неявного примушення до порушення стандартів академічної доброчесності, розуміння того, що можливості та практики можуть бути дуже різними для спільнот, інтегрованих до

відповідних міжнародних наукових спільнот, та для ізольованих. Вивчення англійської мови, особиста інтеграція до міжнародної наукової спільноти та допомога колегам в такій інтеграції. Авторитет одного вченого в галузі тільки підвищиться, якщо ця галузь буде представлена в світі великою кількістю українських науковців.

4. Проведення аналізу власних робіт з точки зору ризиків виявлення академічного плагіату та самоплагіату, зазначення повторної публікації однакових результатів в кількох роботах (препринтах, доповідях конференцій), пояснення використання однакових частин текстів в кількох роботах - наприклад, як викладення базових фактів, доповнення та виправлення цитувань там, де це технічно можливо (на серверах препринтів чи на персональних сайтах), з зазначенням дат та змісту виправлення. Можна також рекомендувати публікацію переліків та опису власних результатів, контроль за коректним представленням робіт в основних міжнародних наукометричних базах . Всі ці заходи є доцільними навіть до створення спеціальної загальної платформи наукових декларацій.

5. Розміщувати свої роботи на препринтних серверах типу arXiv.org, які надійно фіксують версії тексту та дати розміщення, з метою уникнення несправедливих звинувачень у фальсифікації дати публікації роботи.

6. Брати участь в громадській активності наукової спільноти, обговоренні та розробці відповідних політик, рекомендацій та документів. Зрозуміло, що науковець має витратити основний час на наукову роботу - проте, якщо самі науковці не будуть брати участь в розробці та реалізації політик оцінювання та забезпечення стандартів академічної доброчесності - їх оцінюватимуть некваліфіковані люди за неадекватними критеріями. Якщо мовчати щодо плагіату та псевдонауки - хорошими науковцями керуватимуть плагіатори та псевдонауковці, які знецінюватимуть реальні результати та досягнення.

7. Враховувати репутаційні аспекти своєї діяльності, навіть в умовах, коли в Україні репутаційні механізми поки що не діють, в тому числі враховувати ризики поганої репутації української наукової спільноти та академічної системи для наукової кар'єри індивідуальних науковців.

Обмеження та застереження щодо дослідження та рекомендацій

1. В рамках підготовки цього аналітичного звіту не проводились власні соціологічні дослідження; звіт базується на аналізі нормативних документів та наявного досвіду їхнього застосування.

2. Метою звіту є формулювання та обґрунтування рекомендацій. Детальний аналіз ситуації та описаних проблем не був метою цього звіту.

3. Можливість виконання наведених рекомендацій може залежати від політичної волі, наявного конфлікту інтересів різних стейкхолдерів, наявності фінансових ресурсів та державної політики в галузях за межами сфери науки та освіти.

4. Наведений список літератури та джерел не є повним переліком релевантних публікацій; для більшості категорій в списку надані лише окремі приклади публікацій та

кейсів певної тематики. Всебічний огляд літератури не був метою даного аналітичного звіту. Посилання на усні доповіді, обговорення та лекції (якщо точне посилання на відео знайти не вдалося) наведені в примітках до тексту.

5. Складнощі застосування зарубіжного досвіду та рекомендацій можуть виникати внаслідок неможливості адекватного перекладу та пояснення термінології (термін "академічна доброчесність" не є еквівалентом міжнародного терміну "academic integrity"); термін "plagiarism" в англійських публікаціях може означати як "плагіат" у сенсі порушення прав інтелектуальної власності, так і "академічний плагіат"; немає еквівалентних понять для багатьох термінів, які використовуються в дискурсі щодо академічної доброчесності – наприклад, "compliance", "adherence", "crucial"; "policy". В результаті можлива маніпуляція перекладною термінологією, аж до зведення "академічної доброчесності" та "академічної етики" виключно до нерозголошення проблем конкретного наукового чи освітнього закладу чи країни. В цьому документі термін "академічна доброчесність" вживається в сенсі, еквівалентному до загальноприйнятого значення терміну "academic integrity"; термін "прихильність" вживається в сенсі, еквівалентному до загальноприйнятого значення терміну "adherence"; термін "забезпечення дотримання" вживається в сенсі, еквівалентному до загальноприйнятого значення терміну "compliance".

6. Частина рекомендацій можуть бути виконані лише незалежними аналітичними центрами чи громадськими організаціями, і призначені для визначення пріоритетів у фінансуванні відповідних досліджень.

ПОДЯКИ ТА СПІВПРАЦЯ

В дослідженні використані результати обговорень проблематики академічної доброчесності та академічного плагіату, зокрема, з Тетяною Пархоменко, Світлою Благодетелевою-Вовк, Олегом Смірновим, Аплою Сингаївською, Сергієм Шараповим, Антоном Сененком, Володимиром Кузнецовим, Олександром Габовичем, Світлою Арбузовою, В'ячеславом Бойком, Олександром Жалієм, Євгеном Ніколаєвим, Володимиром Сациком, Юрієм Халавкою, Яремою Бачинським, Тарасом Тимочко, Оленою Панич та численними викладачами університетів, науковцями (в тому числі зарубіжними), працівниками МОН, студентами та журналістами.

ДЖЕРЕЛА ТА ПОСИЛАННЯ

1. Закони України

- 1.1. Закон України "Про освіту"
- 1.2. Закон України "Про вищу освіту"
- 1.3. Закон України "Про науку та науково-технічну діяльність"
- 1.4. Закон України "Про авторське право та суміжні права"
- 1.5. Цивільний кодекс України

2. Документи МОН

2.1. Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо) (лист МОН від 15.08.2018 р.):

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/akredytatsiya/instrukt-list/1-11-8681-vid-15082018-rekomendatsii-shchodo-zapobigannya-akademichnomu-plagiatu.pdf>

2.2. Лист МОН щодо впровадження Європейської хартії дослідників та Кодексу працевлаштування наукових працівників: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/reforma-nauki/yevropejska-hartiya-doslidnikiv-ta-kodeks-pracevlashtuvannya-naukovih-pracivnikiv>;

2.3. Переклад Європейської хартії дослідників та Кодексу працевлаштування наукових працівників <http://h2020.com.ua/wp-content/uploads/2015/11/Book.pdf>

2.4. Положення про Національний репозитарій академічних текстів (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р.) <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250156682>

3. Етичний кодекс ученого України. Вісн. НАН України. – 2009. – № 7. – С. 64-68. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26166/24-Code.pdf?sequence=1>

4. Міжнародні документи щодо дослідницької етики:

4.1. Розробки документів з дослідницької етики в рамках програми ГОРИЗОНТ-2020 <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/ethics>

4.2. Вимоги щодо дотримання етичних принципів для учасників програм ГОРИЗОНТ-2020 http://ec.europa.eu/research/participants/docs/h2020-funding-guide/cross-cutting-issues/ethics_en.htm

4.3. Європейський кодекс академічної доброчесності
https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/h2020-ethics_code-of-conduct_en.pdf

5. Аналітичні документи міжнародних організацій та проекти технічної допомоги в Україні:

5.1. "Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017"
[http://iro.org.ua/uploads/OECDrev_ua_K+P293_out2_\(1\).pdf](http://iro.org.ua/uploads/OECDrev_ua_K+P293_out2_(1).pdf). Короткий огляд звіту:
<http://education-ua.org/ua/analytics/941-zvit-oglyadi-oesr-na-temu-dobrochesnosti-v-osviti-ukrajina-2017>

5.2. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні <http://saiup.org.ua/>

6. Приклади окремих кейсів академічної недоброчесності:

6.1. Історія видання Американським математичним товариством науково-популярної книжки, яка пізніше виявилась плагиатом:

http://stlq.info/2005/08/plagiarized_math_title_withdra.html

v52 n8 August 2005 issue of Notices of the American Mathematical Society Seth Braver

6.2. Плагиат українських політиків

Справа про плагиат. Литвин, рік 1991. Далі буде? Українська Правда, 6.02.2002

<https://www.pravda.com.ua/news/2002/02/6/2986791/>

Д. Шурхало, Українських політиків вразила епідемія плагиату, Радіо "Свобода", 26.08.2011

<https://www.radiosvoboda.org/a/24309343.html>

6.3. Публікації Тетяни Пархоменко щодо викриття випадків академічного плагиату в Україні

Т. Пархоменко, "Калечить репутації" плагиатом, або Як дружина Кириленка книжки видавала заднім числом, Українська Правда - Життя, 12.09.2017

<https://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/12/226395/>

Т. Пархоменко, Плагиат під егідою МОН: як доктором стала "права рука" Поплавського Українська Правда - Життя, 1.08.2017

<https://life.pravda.com.ua/columns/2017/08/1/225629/>

Т.Пархоменко, PhD для плагиаторів, Дзеркало тижня, 31.08.2018,

https://dt.ua/SCIENCE/phd-dlya-plagiatoriv-287136_.html

6.4. У 9 з 11 філософських дисертацій виявлено плагиат, – дослідження, РБК Україна, 16.01.2018

<https://www.rbc.ua/ukr/news/9-11-filosofskih-dissertatsiy-obnaruzhen-1516132805.html>

6.5. О. Рожен, Доктор Нагабіліс? Дзеркало тижня, 6.04.2007

https://dt.ua/SCIENCE/doktor_nagabilis.html

6.6. Л. Суржик, Атестаційна трагікомедія, Дзеркало тижня, 12.01.2018

https://dt.ua/SCIENCE/atestaciynna-tragikomediya-265951_.html

7. Рекомендації міжнародних експертів:

7.1. Рекомендації Т. Фішман, директора Міжнародного центру академічної доброчесності, та Дж. Чу <http://www.plagiarism.org/video/policy-to-practice>

7.2. Holly Ober, Scott I. Simon, Daniel Elson, Five Simple Rules to Avoid PlagiarismD. Ann Biomed Eng (2013) 41:1.

<https://doi.org/10.1007/s10439-012-0662-9>

7.3. U.S. Department of Health & Human Services, The Office of Research Integrity 28 Guidelines at a Glance on Avoiding Plagiarism <https://ori.hhs.gov/plagiarism-0>

8. Кейси щодо інших видів академічної недоброчесності:

8.1. Приклад недоброчесного рецензування (або публікації без рецензування) сумнівної "математичної" роботи, яка опублікована у вузькоспеціалізованому технічному журналі, редколегія якого не має відповідних спеціалістів

Матняк С. В. Доведення справедливості гіпотези Рімана / С. В. Матняк // Проблеми трибології. - 2013. - № 2. - С. 43-49.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptl_2013_2_9

8.2. Фальсифікація статей та досліджень – щодо дисертації О. Щербань "Еволюція традицій використання глиняного посуду в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XXI століття" <https://dt.ua/SCIENCE/yak-u-lvovi-zgvaltuvali-nauku-280748.html>

8.3. Плагіат + фальсифікація досліджень (формули для одного типу середовищ просто переписані для іншого типу середовищ) http://false-science.ucoz.ua/news/plagiatni_prigodi_matematicnikh_formul/2018-02-10-53

9. Дослідження українських вчених в галузі академічної доброчесності та розвитку освіти та науки:

9.1. О.Габович, В.Кузнецов, Н. Семенова, Українська фундаментальна наука і європейські цінності, К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015

https://www.researchgate.net/profile/A_Gabovich/publication/303248519_Ukrainian_Basic_Science_and_European_Values_Scientific_monograph_Second_Edition/links/5739ef6a08ae9f741b2c952d/Ukrainian-Basic-Science-and-European-Values-Scientific-monograph-Second-Edition.pdf

9.2. О.Рижко. Плагіат у соціальнокомунікаційному вимірі початку XXI століття: природа явища та історія боротьби. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 "Теорія та історія соціальних комунікацій". – Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, 2017.)

9.3. Л.Присяжна, Н.Гриценко, Політика України щодо плагіату http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1674:politika-ukrajini-shchodo-plagiatu&catid=8&Itemid=350

9.4. Проблеми плагіату в Україні, Новини НАУКМА, <https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/3185-problemy-plahiatu-v-ukraini>

9.5. Р.Б. Шишка, Плагіат та його прояви та небезпеки, Часопис Київського університету права, 2014, № 4, с.170-175.

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2014_4_41.pdf

9.6. В.Бахрушин, Академічний плагіат і самоплагіат в науці та вищій освіті: Нормативна база і світовий досвід

<http://education-ua.org/ua/articles/1128-akademichnij-plagiat-i-samoplajiat-v-nautsi-ta-vishchij-osviti-normativna-baza-i-svitovij-dosvid>

9.7. В.Сацик Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти?

<http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontsepsiya-chi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti>

9.8. І.Єгорченко. Наука у "вакуумі" українських університетів, <http://education-ua.org/ua/articles/521-nauka-v-vakuumi-ukrajinskikh-universitetiv>

9.9. І.Єгорченко Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року: коментарі та пропозиції

<http://education-ua.org/ua/draft-regulations/342-strategiya-reformuvannya-vishchoji-osviti-v-ukrajini-do-2020-roku-komentari-ta-propozitsiji>

10. Приклади рекомендаційних документів зарубіжних університетів:

10.1. Документи Офісу стандартів спільноти Стенфордського університету, США
<https://communitystandards.stanford.edu/student-conduct-process/honor-code-and-fundamental-standard/additional-resources/what-plagiarism> Кодекс честі

<https://communitystandards.stanford.edu/student-conduct-process/honor-code-and-fundamental-standard>

10.2. Документи Гарвардського університету, США

<https://handbook.fas.harvard.edu/book/academic-integrity>

10.3. Документи Лейденського університету,

<https://www.universiteitleiden.nl/en/research/quality-and-integrity/academic-integrity>

11. Результати опитувань, які проводились науковцями та в рамках проектів технічної допомоги:

11.1. "Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку", ГО "Східноукраїнський Фонд соціальних досліджень", Харків, 2015
http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf

11.2. Опитування, проведене сервісом пошуку текстових співпадінь Unplag
<https://platfor.ma/magazine/text-sq/news/plagiat-vnz/>

12. Сайти, групи в соціальних мережах та списки посилань з питань академічної доброчесності:

12.1. Сайт Євгена Ніколаєва, список джерел з питань академічної доброчесності
<https://www.skeptic.in.ua/integrity/>

12.2. Група "Плагіат та академічна доброчесність" в мережі Facebook
<https://www.facebook.com/search/top/?q=%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D1%96%D0%B0%D1%82%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>

12.3. Сайт ГО "Точка росту: освіта та наука", партнеру громадської ініціативи "Дисергейт"
<http://tron.tilda.ws/>

12.4. Сайт "Помилки та фальсифікації в наукових дослідженнях" <http://false-science.ucoz.ua/>

13. Приклади реагування керівників академічної системи на критику академічної недоброчесності

13.1. М.Стріха, Про академічну доброчесність та дослідника "України, яка не відбулася"
Українська Правда - Життя, 21.06.2017
<https://life.pravda.com.ua/columns/2017/06/21/224841/>

13.2. Гриневич прокоментувала перспективи боротьби із плагіатом у дисертаціях політиків і чиновників, Новое Время, 27.01.2018 <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/hrinevich-prokomentovala-perspektivi-borotbi-z-plahiatom-u-disertatsijakh-politikiv-i-chinovnikiv-2448103.html>

14. Оцінка доцільності та стратегій боротьби громадських активістів за академічну доброчесність

14.1 О.Ігнатенко, Теорія ігор: дилема ув'язненого, стратегія мстивого зяблика та реформи, <https://site.ua/olexii.ignatenko/11045/>